

LUSINDA RAJLI
HARI VITAKER

Atlas
PRIČA
TATE SOLTA

Prevela
Branislava Radević-Stojiljković

■ Laguna ■

Naslov originala

Lucinda Riley & Harry Whittaker
ATLAS – THE STORY OF PA SALT

Copyright © Lucinda Riley Limited, 2023
Translation copyright © 2023 za srpsko izdanje, LAGUNA

*Lusinda je posvetila ovaj roman
svojim čitaocima širom sveta.*

*Ja sam ga posvetio svojoj majci Lusindi,
koja me je u svemu inspirisala.*

– H. V.

Predgovor

Dragi čitaоче,

Dozvolite mi da se predstavim. Zovem se Hari, ja sam najstariji sin Lusinde Rajli. Pretpostavljam da niste iznenađeni što vidite dva imena na koricama ovog dugo očekivanog romana.

Neposredno pre nego što je izašla *Izgubljena sestra* 2021, Lusinda je objavila da sledi iznenađenje – osmi, poslednji nastavak serijala „Sedam sestara“, u kojem će biti ispričana priča zagonetnog Tate Solta. U Belešci autorke na kraju sedme knjige napisala je: „U glavi mi je osam godina, i jedva čekam da je konačno stavim na papir.“

Tragičnim sticajem okolnosti mama je umrla u junu 2021. od karcinoma jednjaka, koji joj je dijagnostikovao 2017. Možda mislite da nije imala priliku da bilo šta zapiše. Ali sudbina ima svoje tajanstvene puteve. Mama je 2016. otputovala u Holivud, u produkcijsku kuću zainteresovanu da kupi prava za film o sedam sestara. Stoga je tamošnji tim želeo da zna kako ona vidi kraj serijala – četiri knjige unapred.

Tako je mama bila primorana da sakupi svoje fragmentarne misli na papir. Napisala je trideset stranica dijaloga za scenario potencijalnih producenata, scene koje se odigravaju na vrhuncu narativa celog serijala. Uveren sam da ne moram da vas ubeđujem

da su te stranice bile predvidivo veličanstvene; nabijene dramatičkom, napetošću... i sa ogromnim iznenađenjem.

Osim toga, obožavatelji serijala znaju da se Tata Solt pojavljuje kao cameo u svakoj knjizi. Mama je gradila hronologiju kretanja likova kroz decenije, stvarajući svojevrsan sveobuhvatni vodič. U tom smislu, Lusinda je „stavila na papir“ više nego što je mislila.

Mama i ja smo 2018. napisali serijal za decu „Anđeli čuvari“, bili smo koautori četiri knjige. Tada me je zamolila da ja završim „Sedam sestara“ ako se desi ono najgore. Taj naš razgovor ostao je u privatnosti, ali želim da istaknem da sam bio rezerva za slučaj nezamislivog. I nezamislivo se desilo. Rekao bih da mama nikada uistinu nije mislila da će zaista umreti, a nisam ni ja. Nekoliko puta je uspjela da prkosi zakonima nauke i prirode i vraćala se sa ivice. Ali u mami je uvek bilo neke magije.

Posle njene smrti, nije bilo govora da ne održim reč. Mnogi ljudi su me pitali koliki je pritisak za mene bio taj zadatak. Najzad, *Atlas* obećava otkriće tajni o kojima su čitaoci nagađali deset godina. Međutim, za mene je to bilo odavanje pošte. Obavio sam zadatak za svoju najbolju prijateljicu i svoju heroinu. Stoga nisam osećao nikakav pritisak, ispostavilo se da je to trud iz ljubavi. Pretpostavljam da će se neki od vas, prirodno, pitati koji su elementi zapleta mamini, a koji moji, ali mislim da to nije važno. Jednostavno rečeno, priča je priča. A znam da ćete biti emocionalno zadovoljni na kraju ove knjige. Mama se za to postarala.

Nema sumnje da je Lusindino najveće dostignuće u tome što niko nije tačno identifikovao tajnu pokretačku silu iza serijala – a bilo je na hiljade teorija. *Atlas* će nagraditi one koji su voleli romane od samog početka, ali ovde je i nova priča (mada je oduvek bila tu, tiho skrivena među prethodnih 4.500 stranica). Možda je sve što radim samo uklanjanje dimne zavese...

Rad na knjizi *Atlas – priča Tate Solta* bio je najveći izazov i najveća privilegija mog života. To je dar Lusinde Rajli za rastanak, i ja sam veoma uzbuđen što vam ga isporučujem.

*Ima mnogo stvari na nebu i zemlji o kojima
vaša mudrost i ne sanja, moj Horacio.¹*

Vilijam Šekspir

¹ „Celokupna dela Viljema Šekspira“, drugo izdanje, *Kultura*, Beograd 1966. *Hamlet*, čin I, scena 5. Preveli Živojin Simić i Sima Pandurović. (Prim. prev.)

Likovi:

ATLANTIDA

Tata Solt – poočim sedam sestara
Marina (Ma) – starateljka sestara
Klaudija – kućedomaćica u Atlantidi
Georg Hofman – advokat Tate Solta
Kristijan – skiper

SESTRE D'APLIJEZ

Maja
Ali (Alkiona)
Zvezda (Asteropa)
KeKe (Keleno)
Tigi (Tajgeta)
Elektra
Meri (Meropa, sestra koja nedostaje)

Prolog

Tobolsk, Sibir, 1925.

Dok je ljuti vetar podizao vrtloge snega pred njima, dva dečaka su zatezala okovratnike tankih krznenih kaputa oko lica.

„Hajde!“, uzviknuo je stariji od njih dvojice. Iako je tek bio napunio jedanaest godina, glas mu je već imao grlen, promukao prizvuk. „Dosta je. Hajdemo nazad, kući.“

Mlađi dečak – star samo sedam godina – podigao je gomilu drva za loženje koju je skupio, i potrčao za starijim, koji je već odmicao dugim koracima.

Kad su bili na pola puta do kuće, deca su postala svesna slabog pištavog zvuka koji je dopirao od drveća. Stariji dečak je stao kao ukopan.

„Čuješ li to?“, upitao je.

„Da“, odgovorio je mali dečak. Ruke su ga bolele od težine snopa drva, na tren su bile mirne, a onda je počeo da drhti. „Možemo li kući, molim te? Umoran sam.“

„Ne cvili“, odbrusio mu je stariji dečak. „Idem da istražim šta je to.“ Otišao je do podnožja obližnje breze i kleknuo na zemlju. Mlađi dečak je nerado pošao za njim.

Na tvrdom tlu pred njima bespomoćno se migoljilo ptiče vrapca, ne veće od rublje.

„Ispao je iz gnezda“, rekao je stariji dečak i uzdahnuo. „Ili, pitam se... Slušaj.“ Obojica su mirno stajali na snegu i konačno čuli pištavi poziv odozgo. „Aha! Ptica kukavica.“

„Ptica iz časovnika?“

„Da. Ali one nisu prijateljski nastrojena stvorenja. Kukavica leže jaja u gnezda drugih ptica. A onda, kad se ptiče izleže, ono izbacuje druge ptiče napolje.“ Frknuo je. „To se ovde desilo.“

„O ne.“ Mlađi dečak se sagnuo i malim prstom nežno pomilova ptiče po glavi. „U redu je, prijatelju, sad smo mi tu.“ Pogledao je u svog saputnika. „Možda bismo ga mogli vratiti ako se popnemo na drvo.“ Dečak je pokušavao da vidi gnezdo. „Mora da je vrlo visoko.“ Iznenada, sa zemlje se čulo gadno krckanje. Pogledao je naniže i video da je stariji dečak zgazio ptiče čizmom.

„Šta si to uradio?“, užasnuto je kriknuo mlađi dečak.

„Majka ga ne bi prihvatila. Bolje je odmah ga ubiti.“

„Ali... ti to ne znaš.“ Dečak je osetio peckanje u smeđim očima. „Mogli smo da pokušamo.“

Stariji je podigao ruku da okonča raspravu. „Nema svrhe pokušavati kad je nešto osuđeno na propast. To je jednostavno gubljenje vremena.“ Nastavio je nizbrdo. „Hajde. Idemo nazad.“

Mlađi dečak se sagnuo da pogleda beživotnog ptića. „Žao mi je zbog mog brata“, zaplakao je. „Njega boli. Nije hteo to da uradi.“

Atlasov dnevnik

(1928–1929)

*Bulonj-Bijankur,
Pariz, Francuska*

Dnevnik je poklon od gospodina Pola Landovskog i gospođe Landovski. Kažu da bi, pošto ne govorim, a znaju da umem da pišem, bila dobra ideja da probam da beležim svoje misli. Najpre su mislili da sam jednostavno glup, da sam izgubio razum, što u izvesnom smislu i jeste tačno. Ili, tačnije, možda sam ga samo iscrpeo pošto živim s njima toliko dugo. Oni su veoma umorni, a i ja sam.

Oni znaju da mi je ostalo malo pameti zato što su tražili da pišem. Za početak, pokušali su da me navedu da napišem svoje ime, koliko imam godina i odakle sam, ali ja sam odavno naučio da zapisivanje takvih stvari na papir vodi u nevolje, a nevolje su nešto što ne želim nikad više da doživim. I tako, seo sam za sto u kuhinji i napisao nekoliko stihova kojima me je tata naučio. Naravno, onaj deo koji neće odati odakle sam došao pre nego što sam se pojavio ispod žive ograde u njihovoj bašti. Niti su to moji omiljeni stihovi, ali osetio sam da te reči odgovaraju mom raspoloženju, a bili su dovoljni da pokažu ovom dobrom paru – kog mi je sudbina nanela na put kad je smrt kucala na moja vrata – da mogu da komuniciram. Pa sam napisao:

*Noćas posmatrah
mesec a onda su
Plejade pale*

*Noć je sad
napola prošla; mladost
odlazi; ja sam*

u krevetu sam.

Napisao sam to na francuskom, engleskom i nemačkom, jezicima od kojih nijedan nisam koristio otkad sam dovoljno porastao da govorim (što mogu, naravno, ali baš kao i reči na papiru, sve što se izgovori – naročito u žurbi – može se upotrebiti kao valuta). Priznajem da sam uživao videvši izraz lica madam Landovski dok je čitala ono što sam napisao, iako joj to nije pomoglo da otkrije ko sam. Služavka Elsa pogledom je govorila da me što pre treba poslati tamo odakle sam i došao, kad god bi s treskom stavila činiju hrane ispred mene.

Ne govoriti nije teško. Prošlo je više od godinu dana otkako sam otišao od kuće koju sam znao kao svoj dom otkad znam za sebe. U to vreme koristio sam glas samo kad je bilo apsolutno neophodno.

Odavde gde sad ovo pišem, mogu da gledam kroz mali tavan-ski prozor. Maločas, posmatrao sam decu Landovskih kad su se pojavila na stazi. Bili su u školi i izgledali su veoma elegantno u uniformama – Fransoaz s belim rukavicama i slamnatim šeširom koji zovu „kanotje“, a njena braća u belim košuljama i blejzerima. Premda sam često slušao kako se mesje Landovski žali na manjak novca, velika kuća, njegov divan vrt i lepe haljine žena u kući govorili su mi da mora biti zaista vrlo imućan.

Osim toga, grickao sam olovku, po navici koju je tata pokušavao da spreči tako što je na njen kraj stavljao svašta groznog ukusa. Jednom mi je rekao da je stavio nešto finog ukusa ali otrovno, i da ću umreti ako stavim u usta. Pa ipak, dok sam razmišljao o prevodu koji mi je dao da dešifrujem, stavio sam olovku u usta. Čuo sam krik kad me je video, pa me je uhvatio za vrat, izneo i napunio mi usta snegom, koji sam onda morao da ispljunem. Nisam umro, ali često sam se odonda pitao da li je to bila varka

kako bi me šokirao i naterao da prestanem, ili me je sneg koji sam ispljunuo zaista spasao.

Iako se svojski trudim da ga se sećam, prošlo je tako mnogo godina otkad sam ga poslednji put video da mi bledi iz pamćenja...

Možda je tako najbolje. Da, u svakom slučaju je najbolje da zaboravim sve što je bilo i prošlo. Onda neću imati šta da im kažem čak i ako me budu mučili. A ako mesje i madam Landovski misle da ću pisati takve stvari u dnevnik koji su mi tako ljubazno dali, da ću imati poverenja u mali katanac s ključem koji mogu da čuvam u svojoj kožnoj vrećici, grdno su se prevarili.

„U dnevnik možeš da zapisuješ sve što osećaš ili misliš“, blago mi je objasnila madam Landovski. „Takođe, to je privatna sveska, samo za tvoje oči. Obećavam da nikad u nju nećemo gledati.“

Zdušno sam klimao glavom, a onda sam se osmehnuo sa zahvalnošću u očima, pa otrčao gore, u svoju sobu u potkrovlju. Ne verujem joj. Znam iz iskustva kako se katanci lako razvaljuju i obećanja lako krše.

Kunem ti se životom tvoje voljene majke da ću se vratiti po tebe... Moli se za mene, čekaj me...

Vrtim glavom, pokušavam da se otresem uspomene na tatine poslednje reči. Pa ipak, iako druge koje želim da prizovem lebde kao paperje maslačka, van domašaja moga mozga čim pokušam da ih zauzdam, ta rečenica nekako neće ni da mrdne šta god da uradim.

I pored toga, dnevnik je uvezan u kožu i pun najfinijeg papira. Mora da je koštao Landovske najmanje franak (tako zovu novac ovde), i mislim da je to gest osmišljen da mi pomogne, pa ću ga i iskoristiti. Osim toga, iako sam naučio da ne govorim, često sam se na svom dugom putovanju pitao da neću možda zaboraviti da pišem. Pošto nisam uza se imao ni papira ni olovku, jedan od načina da prebrodim one ledene zimske noći bio je da u glavi recitujem poeziju, a onda da zamišljam kako ispisujem slova.

Veoma mi se dopada ta fraza – tata je to zvao „prozor u maštu“, a kad nisam recitovao poeziju, često sam nestajao u onom

pećinskom prostoru za koji je tata govorio da nema granica. Da je velik onoliko koliko želiš da bude. Ljudi skućenog uma, dodao bi, po definiciji imaju ograničenu maštu.

I zato, mada su se dobri Landovski pokazali kao moji ljudski spasitelji, mada su me spolja negovali, i dalje sam osećao potrebu da nestanem u sebi, da čvrsto zatvorim oči i mislim misli koje nikad ne mogu biti zapisane jer nikada više neću imati poverenja u drugo ljudsko biće.

I stoga, mislio sam, sve što će Landovski dobiti ako iko od njih ikada bude ovo čitao – a deo mene bio je uveren da će pokušati, makar samo iz radoznalosti ako ni zbog čega drugog – biće dnevnik koji počinje onoga dana kad sam već bio izgovorio svoje poslednje molitve.

U stvari, možda ih nikad i nisam izgovorio; bio sam u takvom bunilu od groznice, gladovanja i iscrpljenosti da sam možda to samo sanjao – ali svejedno, bio je to dan kad sam ugledao najlepše žensko lice koje sam ikada video.

Dok sam pisao skraćeni, činjenični pasus o tome kako me je lepa gospođa primila, šaptala mi reči milošte i dozvolila mi da spavam unutra prvi put bogzna od kada, razmišljao sam o tome kako je izgledala tužno kad sam je poslednji put video. Otad sam saznao da se zove Izabela – skraćeno Bel. Ona i pomoćnik u ateljeu gospodina Landovskog, mesje Bruji (koji mi je rekao da ga zovem Loran, mada ga ja u trenutnom stanju nemosti ne mogu nikako zvati), ludo su se zaljubili jedno u drugo. I te noći, kad je izgledala tužno, došla je da se oprusti. Ne samo od mene nego i od njega.

Iako sam bio veoma mlad, zapravo sam već mnogo bio pročitao o ljubavi. Pošto je tata otišao, čitao sam knjige sa njegove police i saznao neke neobične stvari o životu odraslih. Isprva sam pretpostavio da je fizički čin koji opisuju u izvesnom smislu komična priča, ali onda kad su to ponovili autori za koje sam izvesno znao da nisu humoristi, shvatio sam da mora biti istina. E *to* je svakako nešto o čemu neću pisati u dnevniku!

Tihi kikut mi se oteo sa usana pa sam brzo pokrio usta rukama. Bilo je to veoma čudno jer je smeh izraz određenog nivoa sreće. Prirodna fizička, telesna reakcija.

„Gospode!“, prošaptao sam. Bilo je neobično čuti sopstveni glas, koji mi se činio dublji nego kad sam poslednji put izgovorio neku reč. Niko me neće čuti ovde gore na tavanu; obe sluškinje su dole, ribaju, glancaju i skidaju beskonačni veš sa konopaca iza kuće. U svakom slučaju, čak i ako ne mogu da me čuju ovde gore, to ne sme da mi pređe u naviku, ta sreća, jer ako mogu da se kikoćem, to znači da imam glas i da zasigurno mogu i da govorim. Pokušao sam da mislim o nečemu što će me rastužiti, a što je zaista bilo čudno s obzirom na to da sam uspeo da – uprkos svemu – doguram do Francuske samo zahvaljujući tome što sam se povlačio u maštu i mislio o srećnim stvarima. Razmišljao sam o dvema služavkama, koje sam stalno slušao kako ćeretaju s druge strane tankog zida koji nas je noću razdvajao. Žalile su se da su užasno malo plaćene, da je radno vreme previše dugo, da su im madraci kvrgavi i soba u potkrovlju ledena zimi. Želeo sam da udaram o tanki zid i da im viknem kako bi trebalo da budu srećne jer žive zajedno u zasebnoj sobi, jer *imaju* dnevnicu, ma koliko lošu. A što se tiče priče da su im sobe hladne zimi... pa, proučavao sam klimu u Francuskoj, i mada je Pariz – a otkrio sam da smo na samom njegovom rubu – na severu, pomisao na nekoliko stepeni ispod nule kao na neki problem navodila me je da se ponovo zakikoćem.

Završio sam prvi pasus u svom potpuno novom „zvaničnom“ dnevniku i pročitao ga sebi, pretvarajući se da sam mesje Landovski, sa onom njegovom smešnom bradicom i velikim, čupavim brkovima.

Živim u Bulonj-Bijankuru. Primila me je ljubazna porodica Landovski. Oni se zovu mesje i madam Pol i Ameli Landovski, a njihova deca su Nadin (20), Žan-Maks (17), Marsel (13) i Fransoaz (11). Svi su oni veoma dobri prema meni.

Govore mi da sam bio veoma bolestan i da će trebati vremena da povratim snagu. Služavke se zovu Elsa i Antoanet, a kuvarica je Berte. Ona mi stalno nudi još i još svojih finih kolača, da me ugoji, tako kaže. Kad mi je prvi put dala pun tanjir, pojeo sam sve do poslednjeg zalogaja, a onda mi se za pet minuta smučilo. Kad je doktor došao da me pregleda, rekao je Berte da mi se želudac skupio od neuhranjenosti i da mi mora sipati manje hrane u tanjir, ili će mi veoma pozliti, a može se desiti i da umrem. Mislím da se Berte zbog toga uznemirila, ali nadam se da sada ponovo jedem gotovo koliko treba, a osim toga i cenim njeno kuvanje. Jednog člana osoblja još nisam upoznao, ali o njoj se u porodici mnogo priča. Ona se zove madam Evelin Želsan i kućedomaćica je. Trenutno je na odmoru, u poseti sinu u Lionu.

Brinem da koštám novca ovu porodicu, za hranu koju jedem, plus za doktora koji je morao da dođe da me pregleda. Znam koliko doktori umeju da budu skupi. Ja nemam novca niti imam zanimanje, i ne vidim kako da im se odužim, što, naravno, sigurno očekuju i što je ispravno. Nisam siguran koliko će mi dozvoliti da ostanem ovde, ali trudim se da uživam u svakom danu u njihovom lepom domu. Zahvaljujem Gospodu za njihovu dobrotu i molim se za njih svake noći.

Kraj olovke mi je krcnuo između zuba dok sam zadovoljno klimao glavom. Jezik mi je jednostavan, dodao sam tu i tamo poneku pravopisnu grešku da izgleda kao da je pisao običan desetogodišnji dečak. Nikako im ne smem staviti do znanja kakvo sam obrazovanje nekad imao. Pošto je tata otišao, davao sam sve od sebe da nastavim da savlađujem lekcije kao što me je on podsticao, ali bez njega kao vodiča, taj deo je dosta pretrpeo.

Izvadio sam lep list čistog belog papira iz fioke u starom radnom stolu – za mene je već to što imam samo svoj prostor za pisanje bilo nezamisliv luksuz – i počeo da pišem pismo.

*Atelje Landovski
Ulica Moason Deroš
Bulonj-Bijankur
7. avgust 1928.*

*Dragi gospodine i gospođo Landovski,
Želim da vam oboma zahvalim za poklon. Ovo je najlepší
dnevnik koji sam ikada imao i pisaću u njemu svakoga dana,
kao što ste me zamolili.
Takođe, hvala vam što ste me primili.*

Taman sam hteo da dodam ono učtivo „Vaš“ i svoje ime, a onda sam se zaustavio. Uredno sam presavio papir napola, pa na četvoro, i napisao njihova imena na tako savijen list. Staviću ga na srebrni pladanj za sutrašnju poštu.

Iako nisam stigao dokle sam hteo, bio sam blizu. U poređenju sa rastojanjem koje sam već bio prešao, ovo je sad bilo kao šetnja Ulicom Moason Deroš i nazad. Ali još nisam želeo da odem. Kao što je doktor kazao kuvarici, trebalo je da skupim snage, ne samo u telu već i u duhu. Iako doktor nije mogao u njega da zaviri, ja sam mu mogao reći da ono najgore nije fizička kazna koju sam pretrpeo već strah koji me je i dalje izjedao iznutra. Verovatno zato što im je dosadilo da se žale na sve u kući, obe služavke su mi ispričale da sam noću vikao i budio ih. Na svom dugom putovanju, bio sam toliko navikao na to i toliko iscrpljen da sam mogao da zaspim odmah, ali ovde, odmoran, na toplom i u svom krevetu, omekšao sam. Često posle noćnih mora nisam mogao ponovo da zaspim. Nisam čak bio siguran ni u to da je „noćna mora“ prava reč da to opišem. Moj okrutni mozak me je često terao da ponovno oživljavam ono što mi se dogodilo.

Ustao sam, prišao krevetu, s dnevnikom u ruci, i zavukao se pod čaršav i ćebe koji mi nisu bili potrebni jer je vreme trenutno bilo *sparno*. Uzeo sam dnevnik i gurnuo ga u donji deo pidžame, tako da je udobno počivao uz unutrašnju stranu moje butine. Onda sam skinuo kožnu vrećicu koja mi je visila oko vrata i stavio

je na isto mesto samo uz drugu butinu. Ako me je moje dugo putovanje ičemu naučilo, naučilo me je tome da su to najbezbednija mesta za skrivanje takvih dragocenosti.

Legao sam na leđa na madrac – na šta su se Elsa i Antoanet takođe žalile, a meni je izgledalo kao da spavam na oblaku anđeoskih krila – sklopio oči, brzo se pomolio za tatu i moju mamu, ma gde na nebu bila, i pokušao da utonem u san.

Dok sam to činio, kopkala me je jedna misao. Koliko god mrzeo da to priznam, postojao je još jedan razlog zbog kojeg sam napisao pismo-zahvalnicu Landovskima: iako sam znao da moram da nastavim putovanje, nisam bio sasvim spreman da odustanem od najdivnijeg osećanja – osećanja da sam bezbedan.

2

„Dakle, mladiću, šta misliš o njemu?“ , pitao me je mesje Landovski dok sam gledao našeg Gospoda u oči, od kojih je samo jedno bilo veliko gotovo kao ja. Upravo je bio završio usavršavanje glave onoga što u Brazilu zovu *Kristo Redentor*², a kog sam ja zvao Isus Hristos. Gospodin Loran Bruji mi je rekao da će kip stajati na vrhu planine iznad grada koji se zove Rio de Žaneiro. Kad sastave sve njegove delove, biće visok trideset metara. Video sam minijaturne verzije završene skulpture, pa sam znao da će brazilski (i francuski) Hristos stajati široko raširenih ruku, kao da grli grad ispod sebe. Pametno osmišljeno, tako da iz daljine izgleda kao da gledaš u krst. Kako će dopremiti kip na planinu i kako će ga sastaviti bilo je predmet velike rasprave i brige u proteklih nekoliko nedelja. Mesje Landovski je, po svemu sudeći, imao mnogo glava o kojima brine, jer je radio i na skulpturi Kineza po imenu Sun Jatsen, i mnogo se brinuo zbog očiju. Zaključio sam da je perfekcionista.

Tokom dugih, toplih letnjih dana privlačio me je atelje gospodina Landovskog, pa bih se ušunjao unutra i sakrio iza brojnih velikih komada kamena postavljenih po podu, koji su čekali da ih uobliči u nešto. U radionici je obično bilo prometno, puno

² Port.: Hristos Iskupitelj. (Prim. prev.)

učenika i pomoćnika koji su, kao Loran, bili tu da uče od velikog majstora. Uglavnom su me ignorisali, mada bi mi se madmoazel Margarida uvek osmehnula kad bih ujutru stigao. Ona je bila velika prijateljica Bel, pa sam znao da u nju mogu imati poverenja.

Mesje me je jednog dana spazio u ateljeu i, kao svaki otac, prekorio me što nisam tražio dozvolu pre nego što sam ušao. Zavrteo sam glavom i ispružio ruke pred sobom uzmičući ka vratima, a onda je dobri gospodin popustio i pozvao me rukom da priđem.

„Bruji mi kaže da voliš da gledaš kako radimo. Je li to istina?“

Klimnuo sam glavom.

„E pa onda nema potrebe da se kriješ. Ako se zakuneš da nikad ništa nećeš dirati, dobrodošao si ovde, dečaće. Samo bih voleo da moja deca pokazuju toliko interesovanja za moju profesiju kao ti.“

Od tog trenutka bilo mi je dozvoljeno da sedim za drvenim stolom s nogarima, s komadom neželjenog steatita sa svojim alatom pred sobom.

„Gledaj i uči, dečaće, gledaj i uči“, posavetovao me je Landovski. I gledao sam, i učio. Mada to nije uticalo na moje metode lupanja čekićem o dleto na mome komadu kamena. Koliko god sam se trudio da ga uobličim u neku najjednostavniju formu, uvek bih završio s gomilom šuta pred sobom.

„Dakle, dečko, šta misliš?“, upitao je mesje Landovski pokazavši pokretom glave ka Hristu. Klimnuo sam glavom živahno, osećajući grižu savesti što taj dobri čovek koji me je primio i dalje pokušava da izmami od mene neku glasovnu reakciju. Zaslužio je da makar jednom odam poštovanje njegovoj istrajnosti, ali znao sam da bih, čim otvorim usta da progovorim, bio u opasnosti.

Madam Landovski, sad znajući da umem da pišem i da razumem ono što mi je rečeno, pružila mi je gomilu papira za otpad.

„Tako možeš da mi odgovoriš ako te nešto pitam, je l' da?“

Klimnuo sam glavom. Od tada pa nadalje komunikacija je bila veoma jednostavna.

U odgovor na pitanje mesje Landovskog, uzeo sam olovku iz džepa kratkih pantalona, napisao jednu reč koja je zauzela gotovo čitavu stranicu, i pružio mu je.

Nasmejao se kad je pročitao.

„*Magnifique*‘,³ a? Pa hvala ti, mladi gospodine, i nadajmo se da će takvu reakciju *Kristo* izazvati kad bude stajao na vrhu planine Korokovado, na drugom kraju sveta. *Ako* ga ikada tamo dopremimo...“

„Imajte vere, gospodine“, usprotivio se Loran iza mene. „Bel mi kaže da su pripreme za korišćenje uspinjače već uveliko u toku.“

„Zaista kaže?“ Mesje Landovski je podigao jednu čupavu obrvu. „Ti izgleda znaš više od mene. Eitor da Silva Kosta mi neprestano govori da ćemo razgovarati o tome kako da prevezemo moju skulpturu do tamo i kako da je podignemo, ali taj razgovor nikako da se održi. Je li već vreme ručku? Treba mi malo vina da smirim živce. Počinjem da osećam kako će projekat *'Kristo'* možda okončati moju karijeru. Bio sam budala što sam uopšte pristao na tu ludost.“

„Ja ću doneti jelo“, odgovorio je Loran i pošao u malu kuhinju, koja će mi, do najmanjih sitnica, zauvek ostati u sećanju pošto je bila moje prvo utočište otkad sam otišao od kuće pre više meseci. Nasmešio sam se dok sam gledao kako Loran otvara bocu vina. Kao što sam često radio kad se probudim rano, odšunjabo sam se do ateljea u zoru, jer tu sam bio okružen lepotom. Sedeo sam tamo i razmišljao kako bi se tata nasmejao što sam, od svih mesta u kojima sam mogao da završim, kao što je na primer *Renoova* fabrika nekoliko kilometara dalje, stigao baš na mesto koje bi on sam nazvao hramom umetnosti. Jednostavno sam znao da bi mu zbog toga bilo nekako drago.

Toga jutra, dok sam sedeo među velikim komadima kamena i gledao gore, u *Kristovo* blago lice, začuo sam neku buku iz sobe iza zavese, gde smo jeli. Prišao sam joj na vrhovima prstiju i zavirio iza nje. Video sam dva stopala kako štrče ispod stola. Ispostavilo se da je onaj zvuk zapravo tiho Loranovo hrkanje. Otkad se Bel vratila u Brazil, zapazio sam da ujutru izgleda loše zbog pića: zakrvavljenih i mutnih očiju, žut i siv u licu, kao da će se svakoga trenutka isповraćati. (A ja sam imao *mnogo* iskustva u tome da znam kad muškarac ili žena pređu granice normalnog.)

³ Fr.: Veličanstveno. (Prim. prev.)

Dok sam ga sad posmatrao kako sipa izdašnu količinu u čašu, zabrinuo sam se za njegovu jetru, na koju, kao što mi je tata rekao, piće najviše utiče. Ali nisam se brinuo samo za Loranovu jetru; brinuo sam se i za njegovo srce. Iako sam znao da je nemoguće da se taj organ fizički slomi zbog ljubavi, nešto u tom čoveku se *zaista* slomilo. Možda ću jednoga dana shvatiti želju da se bol utopi u alkoholu.

„*Santé!*“⁴ kazali su obojica i kucnuli se čašama. Dok su sedeli za stolom, ja sam se majao po kuhinji, uzimao hleb, sir i krupne, okrugle plodove paradajza koji je u svojoj bašti uzgajala jedna gospođa malo dalje niz ulicu.

To sam znao jer sam video kućedomaćicu Evelin kad se pojavila u kuhinji s gajbom punom povrća. Pošto ona nije bila mršava gospođa, a i dobro je bila zašla u sredovečne godine, pritrčao sam joj, uzeo od nje kutiju i spustio je sa strane.

„Bože, ala je danas toplo“, prodahtala je i teško se spustila na jednu od drvenih stolica. Doneo sam joj čašu vode pre nego što ju je i zatražila, pa sam izvadio hartiju i olovku iz džepa i napisao joj pitanje.

„Zašto ne pošaljem sluškinju?“, pročitala je, a onda me je pogledala. „Zato, dečko, što nijedna od njih dve ne bi umela da razlikuje trulu od savršene breskve. One su obe devojke iz grada, nemaju pojma o svežem voću i povrću.“

Uzeo sam papir od nje pa napisao drugu rečenicu.

Kad sledeći put budete išli, poći ću ja sa vama, da nosim gajbu.

„To je veoma ljubazno od tebe, mladiću. I ako se zadrži ovakvo vreme, držaću te za reč.“

Toplo vreme se zadržalo i ja sam išao s njom da joj pomognem. Dok smo išli ulicom, ćeretala je o svome sinu, ponosno mi pričala da je on na univerzitetu, da studira za inženjera.

„Biće nešto od njega jednoga dana, videćeš“, dodala je dok smo birali povrće izloženo na tezgi, a ja držao gajbu za ono koje prođe njenu procenu. Od svih u domaćinstvu Landovskih, Evelin mi je bila najdraža, iako sam se užasavao njenog povratka jer sam

⁴ Fr.: Živeli. (Prim. prev.)

kroz zid čuo kako sluškinje govore da se vraća „aždaja“. Ja sam joj predstavljen kao „dečak bez imena koji ne može da govori“. (Mora da je to rekao Marsel, trinaestogodišnji sin Landovskih. Znao sam da me gleda s podozrenjem, koje sam potpuno razumeo – moj iznenadni dolazak u bilo koju porodicu izazvao bi komešanje.) Pa ipak, Evelin je jednostavno prihvatila moju pruženu ruku, rukovala se i toplo mi se nasmešila.

„Što nas je više to je veselije, što bi se reklo. Kakva je korist od velike kuće kao ova ako se ne popuni svaka soba?“ Onda mi je namignula, a kasnije istog dana, videvši kako gledam ostatke pite s karamelizovanim jabukama, odsekla mi je parče.

Bilo je čudno, zaista, kako smo sredovečna gospođa i ja skovali neku vrstu tajne i svakako neobelodanjene (bar ne s moje strane) veze, ali znam da jesmo. Primetio sam u njenim očima onaj poznati pogled koji mi je govorio da je duboko patila. Možda je i ona u meni prepoznala nešto slično.

Zaključio sam da je jedini način da se postaram da se niko u kući ne žali na mene taj da budem nevidljiv (za decu Landovskih i, nešto manje, za gospodina i gospođu Landovski) ili od pomoći onima kojima je pomoć potrebna, što su u osnovi bili članovi posluge. Evelin, Berte, Elsa i Antoanet su shvatile da imaju korisnog malog pomoćnika pri ruci kad god im je potreban. Kod kuće sam često ja bio taj koji je čistio i sređivao mali prostor u kojem smo bili smešteni. Čak i kad sam bio vrlo mali, stalno sam osećao potrebu da se staram o tome da sve bude na svome mestu. Tata je primetio da volim red a ne haos, pa se šalio da ću jednoga dana biti nekome veoma dobra supruga. U mome starom domu to je bilo nemoguće jer su se sve aktivnosti odvijale u jednoj prostoriji, ali ovde, u kući Landovskih, sama urednost me je oduševljavala. Možda mi je omiljeni posao od svih bio da pomažem Elsi i Antoanet da skupe rublje i čaršave sa žice pošto se osuši na suncu. Obe sluškinje su se smejale mojoj potrebi da savršeno spojim uglove, a ja nisam mogao odoleti da ne zagnjurim nos u rublje koje sam skidao sa žice i ne udahnem miris čistoće, koji je za mene bio najfiniji parfem.

I tako, pošto sam isekao paradajz isto tako precizno kao što sam savijao čaršave, otišao sam da se pridružim gospodinu Landovskom i Loranu za stolom. Gledao sam kako lome sveži baget i seku parče sira, pa sam i ja to učinio, ali tek kad mi je mesje Landovski dao znak da se i ja počastim. Tata mi je uvek pričao kako francuska hrana ima divan ukus, i bio je u pravu. Međutim, posle mojih nastupa mučnine kad bih brzo pretrpao želudac i najeo se kao da mi je to poslednji obrok u životu, nadalje sam jeo kao gospodin kakav sam i vaspitan da budem, a ne divljak, kao što je Berte jednom rekla a ja sam je čuo.

I dalje su ćaskali o *Kristu* i očnim jabučicama Sun Jatsena, ali nisam mario. Koliko sam shvatio, mesje Landovski je bio pravi stvaralac – osvojio je zlatnu medalju na umetničkoj olimpijadi toga leta, i očigledno je bio poznat po svom talentu širom sveta. Najviše sam mu se divio zbog toga što ga slava nije promenila. Ili sam barem ja mislio da nije, jer je radio svakog sata koji je mogao da izdvoji, često propuštajući večeru, zbog čega ga je madam Landovski prekorevala jer i deca i ona treba da ga viđaju. Inspirisale su me pažnja koju je poklanjao detaljima i težnja ka savršenstvu, i čak kad je Loran lako mogao da završi njegovo delo. Šta god da mi je suđeno da radim i kakav god mi je suđeno da budem na ovome svetu, zarekao sam se da ću u tome davati sve od sebe.

„A ti, dečko? Dečko?“

Opet sam se prenuo iz misli. Toliko sam bio naviknut da se povlačim u svoje misli da sam se morao potruditi da se naviknem na to da ljudi pokazuju interesovanje za mene.

„Nisi slušao, zar ne?“

Izvinjavajući se očima, odmahnuo sam glavom.

„Pitao sam te šta misliš, da li su oči Sun Jatsena u redu? Sećaš se da sam ti pokazao njegove fotografije?“

Podigao sam olovku i pažljivo razmislio o odgovoru pre nego što ga napišem. Oduvek sam učen da govorim istinu, ali trebalo je i da budem diplomatičan. Zapisao sam reči pa mu pružio blok.

Skoro, gospodine.

Gledao sam kako Landovski otpija gutljaj vina, a onda je zabacio glavu i glasno se nasmejao.

„U metu, dečko, u metu. Zato ću po podne ponovo pokušati.“

Kad su njih dvojica završili s jelom, sklonio sam sa stola ostatke hleba i sira. Onda sam im skuvao kafu, onakvu kakvu voli gospodin Landovski. Dok sam to radio, natrpao sam ostatke hleba i sira u džepove kratkih pantalona. To je bila navika koje je tek trebalo da se odrekнем – nikad se ne zna kad čovek može ostati bez hrane. Pošto sam im poslužio kafu, klimnuo sam glavom i vratio se na svoj tavan. Stavio sam hleb i sir u fioku radnog stola. Najčešće bi ostaci hrane koje tamo ostavim ujutru završavali tajno bačeni u kantu za đubre napolju. Ali kao što rekoх, nikad se ne zna.

Pošto sam oprao ruke i očeslјao se, sišao sam u prizemlje da počnem svoju dnevnu turu da budem koristan. Toga dana to je obuhvatalo čišćenje srebra, u čemu sam, zbog svoje preciznosti i strpljenja, bio veoma vešt, kao što je čak i Evelin kazala. Sijao sam od ponosa, kao neko ko je dugo gladovao za komplimentima. Ali sjaj ne bi dugo potrajao jer se ona zaustavila kod vrata i okrenula dok su Elsa i Evelin smeštale noževe i viljuške u njihova plišana ležišta.

„Možda biste obe mogle da naučite nešto od ovog mladića“, rekla je pa izašla, ostavivši Elsu i Antoanet da me streljaju pogledima. Ali pošto su obe bile lenje i nestrpljive, rado su mi prepustile glačanje srebra. Voleo sam da sedim na miru u velikoj trpezariji, za stolom od mahagonija, koji se uvek presijavao, da mi ruke budu zauzete, a um slobodan da luta kud hoće.

Glavna misao mi je tada, i gotovo svakog dana otkad su telo i čula počeli da mi se oporavljaju, bila kako da zaradim novac. Koliko god da su Landovski bili dobri i ljubazni, znao sam da sam im prepušten na milost i nemilost. Koliko iste večeri mogli su mi reći da je, iz ma kakvih razloga, moj boravak kod njih okončan. I ponovo bih bio izbačen na nepoznatu ulicu, ranjiv i sam. Prsti su mi instinktivno pošli ka kožnoj vrećici koju sam nosio ispod košulje. Utešili su me već sam dodir i njen poznati oblik, iako sam znao da ono što je u njoj nije moje i ne mogu ga prodati. Već sama

činjenica da je preživelo putovanje bila je čudo po sebi, a njegovo prisustvo je bilo i blagoslov i prokletstvo. To je i bio razlog što sam se nalazio u Parizu i živio pod krovom nepoznatih ljudi.

Završio sam glancanje srebra i zaključio da u kući postoji samo jedna osoba u koju imam dovoljno poverenja da od nje zatražim savet. Evelin je živela u kućici koju je porodica zvala „koliba“, a zapravo je bila dograđeni dvosobni produžetak glavne kuće. Kao što mi je Evelin rekla, imala je bar sopstveno kupatilo i, što je još važnije, sopstvena ulazna vrata. Još je nisam video iznutra, ali odlučio sam da te noći, posle večere, skupim hrabrost i pokušam na vrata.

Posmatrao sam kroz prozor trpezarije kako Evelin ide u kolibu – uvek je odlazila čim se servira glavni obrok i ostavljala dvema sluškinjama da posluže desert i operu sudove. Večerao sam i slušao ćaskanje porodice. Nadin, najstarija sestra, još nije bila udata i mnogo vremena je provodila van kuće, sa štafelajem, četkicama i paletom. Nisam video nijednu njenu sliku ali znao sam da sem toga dizajnira i kulise za pozorište. Nikad nisam gledao pozorišnu predstavu i, naravno, nisam mogao da razgovaram s njom i pitam je za njen posao. Pošto je provodila malo vremena u kući i po svemu sudeći bila obuzeta sopstvenim životom, nije me mnogo primećivala; ponekad mi se nasmešila kad bi nam se putevi ukrstili rano ujutru. Onda, tu je bio Marsel, koji me je jednog dana naglo zaustavio, naduvao i isturio grudi, podbočio se i rekao mi da mu se ne sviđam. Što je, naravno, bilo blesavo jer me ne poznaje, ali čuo sam kad me je nazvao „ulizicom“ obraćajući se svojoj mlađoj sestri Fransoaz, zato što sam pomagao u kuhinji pre večere. Razumeo sam kako se oseća; kad ti roditelji prime odrpanog dečaka koji ne govori, naravno da ćeš biti sumnjičav.

Međutim, sve sam mu oprostio onog trenutka kad sam prvi put čuo zvuke prekrasne muzike koja je dopirala iz neke prostorije

u prizemlju i doplovila u kuhinju. Prestao sam sa onim što sam u tome času radio i samo sam stajao, opčinjen. Iako mi je tata svirao koliko je mogao svoju violinu, nikada zapravo nisam čuo zvuk klavirskih dirki kakav može da proizvede ljudsko biće vešto u tome. Bilo je veličanstveno. Od tada sam postao pomalo opsednut Marselovim prstima, pitao se kako uspeva da prelazi njima po dirkama tako brzo i u tako savršenom poretku. Morao sam da se uvežbam da odvratim pogled. Jednoga dana ću skupiti hrabrosti da ga pitam mogu li da ga gledam dok svira. Kako god da se vladao prema meni, mislio sam da je mag.

Njegov stariji brat Žan-Maks bio je ravnodušan prema meni, budući da je bio na prelazu u uzrast odraslog. Malo sam znao o tome šta radi kad izađe iz kuće, ali jednom se potrudio da mi pokaže kako se igra boćanje: nacionalna razbibriga u Francuskoj. To je bacanje kugli po šljunku u zadnjem dvorištu, i vrlo lako sam je shvatio.

Onda, tu je bila Fransoaz, najmlađa kći Landovskih, koja nije bila mnogo starija od mene. Bila je srdačna kad sam stigao, mada veoma stidljiva. Bio sam joj zahvalan kad mi je bez reči dala slatkiš u vrtu, nekakav šećer na štapiću, pa smo sedeli jedno pored drugog, lizali svako svoju poslasticu i posmatrali pčele kako skupljaju nektar. Ona je, kao i Marsel, vežbala klavir, a uživala je i u slikanju, kao Nadin. Nisam imao pojma da li je dobra ili nije, zato što nikada nisam video ništa što je naslikala, ali pretpostavljao sam da je divan pastoralni pejzaž koji je visio na zidu predvorja, pogled na polje i reku, njen rad. Nikad nismo postali dobri prijatelji, naravno – svakome mora biti dosadno da provodi vreme s nekim s kim ne može da razgovara – ali često mi se smešila i osećao sam simpatiju u njenim očima. Ponekad – obično nedeljom, kad je mesje Landovski bio slobodan – porodica bi se boćala ili bi odlučili da svi zajedno odu na izlet. Uvek su me zvali da im se pridružim, ali ja sam odbijao, iz poštovanja prema njihovoj porodičnoj privatnosti, a i zato što sam na teži način naučio šta odbojnost može da napravi.

Posle večere, pomogao sam Elsi i Antoanet sa sudovima, a kad su otišle gore na spavanje, iskrao sam se iz kuhinje i brzo otišao iza kuće, da niko ne vidi da sam izašao.

Stajao sam ispred Evelininih vrata, srce mi je ubrzano lupalo u grudima. Da li je ovo greška? Treba li da se jednostavno vratim odakle sam i došao i zaboravim na sve ovo?

„Ne“, prošaptao sam u dahu. Moram imati poverenja u nekoga barem donekle. Instinkti koji su me tako dugo održali u životu govorili su mi da postupam ispravno.

Ruka mi je drhtala kad sam je pružio i bojažljivo pokucao. Nije bilo odgovora – naravno da nije, čuo bi me samo onaj što stoji odmah iza vrata. Zato sam pokucao jače. Za nekoliko sekundi video sam kako se pomera zavesa na prozoru, a onda su se i vrata otvorila.

„Koga ja to vidim?“, kazala je Evelin i nasmešila mi se. „Uđi, uđi. Ne kucaju mi posetioci često na vrata, to je sigurno“, nasmejala se.

Ušao sam u možda najudobniju i najprijatniju sobu koju sam ikada video. Iako su mi rekli da je to prethodno bila garaža za kola gospodina Landovskog, i mada je zapravo bila samo betonska kvadratna prostorija, svuda kud sam pogledao nalazilo se nešto lepo. Dve tapacirane fotelje bile su okrenute ka sredini sobe, a preko njih su bili nabrani raznobojni vezeni prekrivači. Zidove su krasili porodični portreti i mrtve prirode, a na čistom stolu od mahagonija pored prozora ponosno je stajao cvetni aranžman. Pretpostavljao sam da mala vrata vode u spavaću sobu i kupatilo, a gomila knjiga je bila naslagana na polici iznad kredenca sa porcelanskim šoljama i čašama.

„Izvoli, sedi“, rekla je Evelin pokazujući ka fotelji pa sklonila neki svoj vez. „Mogu li da te poslužim limunadom? Po mome receptu.“

Klimnuo sam glavom radosno. Nikad nisam pio limunadu dok nisam došao u Francusku, pa nisam mogao da je se zasitim. Posmatrao sam je kad je otišla do kredenca i skinula dve čaše. Sipala je mlečnožutu tečnost iz bokala punog leda.

„Izvoli“, kazala je i sela, popunivši fotelju svojim krupnim telom. „*Santé!*“ Podigla je čašu.

I ja sam podigao svoju ali nisam ništa rekao, kao i obično.

„Dakle“, rekla je Evelin, „šta mogu da učinim za tebe?“

Već sam bio zapisao šta želim da je pitam, pa sam izvukao papir iz džepa i pružio joj ga.

Pročitala je reči, a onda me pogledala.

„Kako da zaradiš nešto novca? Došao si da me to pitaš?“

Klimnuo sam glavom.

„Pa, mladiću, nisam sigurna da znam. Morala bih da razmislim o tome. Ali zašto misliš da ti treba novca?“

Pokazao sam joj da okrene papir.

„U slučaju da Landovski zaključe da više nemaju sobu za mene“, pročitala je naglas. „Pa, s obzirom na to koliko narudžbi mesje dobija, nije verovatno da će morati da se presele u manju kuću. Znači da će ovde uvek imati sobu za tebe. Ali mislim da znam šta si hteo da kažeš. Plašiš se da bi jednog dana mogli jednostavno da odluče da te izbace, je l' tako?“

Živahno sam zaklimao glavom.

„I onda bi bio samo još jedno izglednelo siročće na ulicama Pariza. Što me dovodi do vrlo važnog pitanja: jesi li siročće? Dovoljno je da kažeš da ili ne.“

Zavrteo sam glavom isto onako živahno kao što sam pre toga klimao njome.

„Gde su ti roditelji?“

Pružila mi je nazad papir i ja sam napisao odgovor.

Ne znam.

„Shvatam. Mislila sam da si možda izgubljen u velikom ratu, ali on se završio devetsto osamnaeste, pa si možda suviše mlad da bi to bio slučaj.“

Slegao sam ramenima, trudeći se da ne promenim izraz lica. Problem s dobrotom i ljubaznošću jeste u tome što podrazumeva da treba da spustiš gard, a ja sam znao da ne smem to da uradim ni po koju cenu. Posmatrao sam je kako me gleda i ćuti.

„Znam da možeš da govoriš ako hoćeš, mladiću. Ona dama iz Brazila nam je rekla da si joj zahvalio na savršenom francuskom

one noći kad te je našla. Pitanje je zašto nećeš? Jedini odgovor koji mogu da smislim – osim ako odonda nisi iznenada onemeo, u šta veoma sumnjam – jeste da se previše plašiš da bilo kome veruješ. Jesam li u pravu?“

U tom trenutku me je zaista razdirala dilema... Želeo sam da kažem „da“, da je apsolutno u pravu, i da se bacim u to utešno naručje, da me zagrlji i da joj sve ispričam, ali znao sam da ipak... *ipak* na mogu. Pokazao sam joj da mi treba papir, pa sam joj nešto napisao i vratio.

Imao sam groznicu. Ne sećam se da sam razgovarao s Bel.

Evelin je pročitala te reči, a onda mi se nasmešila. „Shvatam, mladiću. Znam da lažeš, ali i da si iskusio traumu koja te sprečava da ikome veruješ. Možda jednoga dana, kad se budemo malo duže poznavali, ispričaću ti nešto iz svog života. Bila sam bolničarka na frontu za vreme Velikog rata. Patnja koju sam tamo videla... Nikad je neću zaboraviti. I da, biću iskrena: za neko vreme sam bila izgubila veru – i poverenje – u ljudsku prirodu. A i u Boga. Da li ti veruješ u Boga?“

Klimnuo sam glavom, nešto manje živahno. Delimično zato što nisam bio siguran da li je i dalje religiozna pošto je bila izgubila veru, a delom i zbog toga što nisam bio uveren.

„Mislim da je to možda zato što si u istom stanju u kojem sam ja tada bila. Trebalo mi je dugo da povratim poverenje u bilo šta. Znaš li šta mi je vratilo veru i poverenje? Ljubav. Ljubav prema mome voljenom dečku. I to je onda sve ispravilo. Naravno, ljubav dolazi od Boga, ili kako god da nazoveš duh koji se pridruži nama, ljudskim bićima, u nevidljivoj mreži ka njemu. Iako ponekad osećamo da nas je napustio, on to nikad ne čini. U svakom slučaju, bojim se da zaista nemam odgovor na tvoje pitanje. Na ulicama Pariza ima mnogo dečaka poput tebe, koji uspevaju da prežive na načine o kojima ne želim ni da mislim. Ali... Bože, volela bih da mi veruješ bar toliko da mi kažeš kako se zoveš. Dajem ti reč da su gospodin i gospođa Landovski dobri, ljubazni ljudi i da te nikad ne bi tek tako izbacili iz svog doma.“

Pokazao sam da mi opet treba papir, i kad sam napisao, pružio sam joj ga nazad.

Šta će onda da rade sa mnom?

„Pa, kad bi mogao da govoriš, dozvolili bi ti da živiš ovde, u njihovoj kući, na neodređeno vreme i poslali bi te u školu kao i drugu svoju decu. Ali ovako...“ – slegla je ramenima – „to nije moguće, zar ne? Sumnjam da bi ijedna škola primila dečaka koji je nem, bez obzira na nivo njegovog obrazovanja. Po onome što znam o tebi, rekla bih da si obrazovan i da bi voleo s tim i da nastaviš. Je li tako?“

Napravio sam pokret za koji sam mislio da je uspešno oponašanje francuskog sleganja ramena, u čemu su, izgleda, svi u kući bili eksperti.

„Samo jedno ne volim, dečache, a to su lažljivci“, iznenada me je prekorila Evelin. „Znam da imaš svoje razloge da čutiš, ali bar ne moraš lagati. Želiš li ili ne želiš da nastaviš obrazovanje?“

Klimnuo sam glavom, sa oklevanjem.

Evelin se pljesnula po butini. „E pa eto. Moraš da odlučiš jesi li spreman da počneš da govoriš, jer bi ti tada budućnost u domaćinstvu Landovskih bila obezbeđena. Bio bi normalno dete koje može da ide u normalnu školu i znam da bi bio trajno dobrodošao u njihovu porodicu. A sada“ – Evelin je zevnula – „moram sutra rano da ustanem, ali uživala sam večeras u tvome društvu. Molim te, slobodno pokucaj na moja vrata i svrati kad god hoćeš.“

Odmah sam ustao, klimnuo glavom u znak zahvalnosti i pošao ka vratima, a Evelin je ustala da me isprati. Baš kad sam hteo da pritisnem kvaku, osetio sam dve nežne ruke na ramenima, koje su me onda okrenule i privile u zagrljaj.

„Sve što ti je potrebno jeste malo ljubavi, *chéri*.⁵ Sad laku noć.“

⁵ Fr.: Dragi. (Prim. prev.)

3

26. oktobar 1928.

Danas je, pre večere, zapaljena velika vatra u trpezariji. Veoma je uzbudljivo videti je, mada ne razumem zašto se svi žale na hladnoću. Svi u porodici su dobro, zdravi i veoma zauzeti. Mesje Landovski se brine zbog prevoza svoje dragocene skulpture Krista u Rio de Žaneiro. Ima još da završi i Sun Jatsena. Trudim se da pomognem u kući koliko mogu i nadam se da sam im koristan i da nisam teret. Vrlo sam zadovoljan svojom novom zimskom odećom, koju sam nasledio od Marsela. Materijali od kojih su košulja, pantalone i džemper tako su fini i meki uz kožu. Madam Landovski je tako dobra da je odlučila da, iako trenutno ne mogu da idem u školu jer sam nem, ipak treba da imam neko obrazovanje. Dala mi je neke matematičke zadatke i test iz gramatike. Naporno radim da ih dobro rešim. Srećan sam i zahvalan ljudima u ovoj divnoj kući.

Spustio sam pero pa zatvorio i zaključao dnevnik, u nadi da radoznale oči ne bi mogle da nađu manu ničemu što sam u njemu napisao. Onda sam zavukao ruku ispod fioke, da uzmem mali

svežanj papira koji sam isekao u listove iste veličine kao i u dnevniku. To su listovi na kojima beležim svoje *prave* misli. Isprva sam pisao dnevnik samo da bih zadovoljio one koji su mi ga dali, za slučaj da me ikada pitaju da li ga koristim. Ali otkrio sam da mi postaje sve teže i teže što ne mogu da izgovorim svoje misli, pa sam počeo da ih zapisujem, i to je bilo pravo olakšanje, odušak. Jednoga dana, kad više ne budem živio kod Landovskih, moći ću ih ubaciti kao deo dnevnika, što bi dalo mnogo iskreniju sliku mog života.

Mislim da mi je zbog Evelin bilo teško da pomišljam na odlazak jer, otkad me je pozvala da joj dođem u posetu kad god poželim, ja sam to i činio. I zaista sam verovao da gaji prema meni neku vrstu majčinskog osećanja, za koje mi se činilo da je stvarno i istinito. Mnogo puta za proteklih nekoliko nedelja, dok sam sedeo sa njom u njenoj udobnoj sobi, slušao sam je kako priča o svom životu, u kojem je, kao što sam i podozrevao, bilo mnogo patnje. Njen muž i stariji sin nisu se vratili iz Velikog rata. Saznao sam mnogo o tom ratu otkad živim u kući Landovskih. Pošto sam rođen hiljadu devetsto osamnaeste, taj rat sam propustio. Slušajući Evelinine priče o tome kako je poginuo ogroman broj ljudi na bojnopolju, gde su ih terali da idu u juriše, a onda su vrištali od bola zbog otkinutih delova tela, dešavalo mi se da zadržtim.

„Najviše me uznemirava pomisao da su moji voljeni Anton i Žak umrli sami, bez ikoga da ih uteši.“

Gledao sam kako joj se oči pune suzama pa sam je uhvatio za ruku. Ono što sam zaista želeo da kažem bile su reči poput: „Mnogo mi je žao. Mora da vam je bilo veoma teško. I ja sam izgubio sve koje sam voleo...“

Objasnila mi je da je zbog toga tako ponosna na svog jedinog preostalog sina i da je zato toliko zaštitnički nastrojena prema njemu. Kad bi ga izgubila, izgubila bi razum. Poželeo sam da joj kažem da sam ja bio izgubio razum, ali da se, na moje iznenađenje, polako vraća.

Bilo mi je sve teže i teže da budem nem, naročito pošto sam znao da bi me, kad bih progovorio, poslali u školu. A više od svega sam želeo da nastavim obrazovanje. Ali onda bi mi postavljali

pitanja o tome odakle sam na koja jednostavno nisam mogao da odgovorim. Ili bih morao da lažem, a ovi dobri ljudi koji su me primili u svoj dom, koji me hrane i oblače, to ne zaslužuju.

„Uđi, uđi!“, rekla je Evelin dok sam otvarao njena ulazna vrata. Znao sam da joj je jedna noga bolesna i mislim da ju je bolela više nego što je htela da kaže. Nisam bio jedini koji se brinuo za svoje mesto u domaćinstvu Landovskih.

„Spremi kakao, hoćeš li, momče? Pripremila sam ti sve što je potrebno“, dodala je.

Poslušao sam je, udišući divan miris čokolade, za koju sam bio siguran da sam je jednom već okusio u prošlosti, ali ovde nisam mogao da je se zasitim. Kakao sa Evelin je brzo postao moj najdraži deo dana.

Uzeo sam dve šolje i jednu stavio na stočić pored Evelin, a drugu na kamin, gde je veselo gorela mala vatra. Seo sam i zamahao rukom ispred lica, osetivši gotovo vrtoglavicu od vrućine.

„Potićeš iz neke vrlo hladne zemlje, zar ne?“ Evelin me je lukavo odmerila pogledom, a ja sam znao da lovi informacije ako me uhvati nespremnog.

Uzeo sam šolju s kakaom i otpio gutljaj da dokažem da mogu podneti vruć napitak u svom vrućem telu, iako sam očajnički želeo da skinem vuneni džemper.

„Ah, jednog dana ćeš mi odgovoriti“, nasmešila se, „ali za sada ostaješ enigma.“

Zbunjeno sam je pogledao. „Enigma“ je bila reč koju nikada ranije nisam čuo, ali zvučala je interesantno.

„Enigma znači da niko sa sigurnošću ne zna ko si ti zaista“, objasnila je. „Zbog čega si zanimljiv, bar neko vreme. A onda to možda postane i dosadno.“

Jao! To je stvarno zabolelo.

„Uglavnom... oprost mi zbog moje isfrustriranosti. To je samo zato što brinem za tebe. Možda je došlo dotle da je strpljenje

gospodina i gospođe Landovski isteklo. Pre neki dan, dok sam bri-sala prašinu u salonu, čula sam ih kako razgovaraju. Razmišljaju o tome da te pošalju psihijatru. Znaš li šta je to?“

Odmahnuo sam glavom.

„To je... to jest, to su doktori za um. Postavljaju ti pitanja i zaključe u kakvom si mentalnom stanju i koji su razlozi za to. Na primer, ako imaš meki mentalni poremećaj, to bi značilo da treba da te smeste u neku bolnicu.“

Razrogačio sam oči od užasa. Tačno sam znao šta je pod tim mislila. Jedan naš sused kod kuće, kog smo često čuli kako više i vrišti, a jednom i videli kako ide go glavnom ulicom našeg grada, odveden je na mesto koje su nazvali „sanatorijum“. Izgleda da su to strašna mesta. Puna muškaraca i žena koji vrište i viču, ili samo sede i zure preda se kao da su već mrtvi.

„Molim te, nije trebalo da ti to kažem“, rekla je Evelin. „Svi mi znamo da nisi lud, da zapravo kriješ koliko si pametan. Pomišljaju da te pošalju psihijatru da bi otkrili zašto se osećaš nesposobnim da komuniciraš sa nama kad svi znamo da možeš.“

Kao i uvek, odlučno sam odmahnuo glavom. Svi su oni znali da je moj odgovor na to pitanje taj da sam imao groznicu i da se ne sećam da sam razgovarao sa Bel. Što i nije bila prava laž.

„Oni pokušavaju da ti pomognu, dragi moj, ne da ti naude. Molim te, ne gledaj me tako prestravljeno. Vidi“, rekla je Evelin i posegnula za smeđim paketom pored njene fotelje, „ovo je za tebe, za zimu.“

Uzeo sam smeđi paket iz njenih ruku i osećao sam se kao da mi je rođendan. Mnogo je vremena prošlo otkada sam poslednji put otvorao neki paket. Gotovo sam želeo da odugovlačim i naslađujem se, ali Evelin me je podsticala da pocepam papir i otvorim ga.

„Probaj ih, mladiću. Da vidim da li ti odgovaraju.“

Iako je bilo toplo kao u furuni, poslušao sam je. Šal mi je savršeno odgovarao – kako i ne bi? Ali vunena kapa je bila malo prevelika, pa mi je pala preko očiju kad sam je stavio.

„Daj mi je“, kazala je Evelin pa sam je gledao kako je presavila rub kape. „Evo. Tako će biti dobro. Šta misliš?“

Da ću umreti od toplotnog udara ako još malo budu na meni...

Klimao sam glavom oduševljeno, a onda ustao, prišao joj i zagrlio je. Kad sam se odmakao, shvatio sam da su mi oči pune suza.

„Ajoj, šašavi dečaće, znaš i sam koliko volim da pletem. Isplela sam na stotine takvih za naše momke na frontu“, dodala je.

Okrenuo sam se i vratio na svoju fotelju, a na usnama su mi lebdele reči „hvala vam“, ali zadržao sam ih. Skinuo sam kapu i šal, presavio ih i sa strahopoštovanjem vratio u smeđi papir.

„Sad je i za mene i za tebe vreme da idemo na spavanje“, kazala je pogledavši na sat na polici iznad kamina. „Ali prvo moram da ti kažem da sam danas dobila divnu vest.“ Video sam kako pokazuje na pismo iza sata. „Od moga sina Luja. Doći će da me poseti kad budem imala slobodan dan. Šta kažeš na to?“

Poletno sam zaklimao glavom, ali shvatio sam da sam u sebi pomalo ljubomoran na tog veličanstvenog Luja, koji u očima svoje majke ne radi ništa pogrešno. Pomislio sam da bih ga mogao mrzeti.

„Volela bih da dođeš da ga upoznaš. Izvešće me na ručak u selo i vratićemo se u pola četiri. Navrati da se pozdraviš u četiri.“

Klimnuo sam glavom i trudio se da ne izgledam natmureno kao što sam se osećao. Mahnuo sam joj, potapšao paket, široko se osmehnuo i izašao iz sobe. Te noći sam se sklupčao u krevetu, uznemiren zbog toga što stiže rival u borbi za Evelininu naklonost, kao i zbog onoga što je rekla za psihijatra kod kojeg će me Landovski možda odvesti.

Nisam dobro spavao te noći.

U nedelju po podne umio sam se iz lavora koji mi svakoga dana donosi jedna od sluškinja. Ovde gore, u potkrovlju, nismo imali „toalet“ (što je bilo još nešto na šta su se Elsa i Antoanet žalile, jer su noću morale da silaze u prizemlje da vrše nuždu). Očešljao sam se i odlučio da ne oblačim vuneni džemper jer će, zbog toga što joj je sin tu, Evelin založiti najveću moguću vatru. Sišao sam

u prizemlje, izašao na kuhinjska vrata i krenuo ka njenom ulazu. A onda me je taj zvuk naterao da stanem kao ukopan. Oslušnuo sam i sklopio oči, a na usnama mi se pojavio smešak jer nisu mogle drugačije. Znao sam i muzičko delo, a i to da ga izvodi neko ko nije baš maestro kao moj otac, ali je učio da svira mnogo godina.

Pribravši se kad je muzika prestala, polako sam koračao i stigao pred Evelinina ulazna vrata pa pokucao. Odmah ih je otvorio visok i mršav muškarac, za kog sam znao da ima devetnaest godina.

„Zdravo“, rekao je uz osmeh. „Ti mora da si nahoće koje se priključilo domaćinstvu otkad sam poslednji put bio u poseti.“

Uveo me je unutra i brzo sam preleteo pogledom po sobi, u potrazi za instrumentom koji je on malo pre toga svirao. Violina je ležala na fotelji na kojoj sam inače sedeo i zagledao sam se u nju.

„Zdravo“, rekla je Evelin. „Ovo je Luj, moj sin.“

Klimnuo sam glavom, ali nisam mogao da odvojim pogled od tog jednostavnog predmeta koji je magično preobražen iz drveta u instrument što može da proizvede najveličanstvenije zvuke na ovom božjem svetu. Barem po mome mišljenju.

„Čuo si moga sina kako svira?“, Evelin nije promaklo kako sam piljio u instrument.

Klimnuo sam, a svaka moja čestica je želela da uzmem instrument i udobno ga smestim pod bradu, da podignem gudalo i izmamim tonove iz njega.

„Da li bi voleo da je uzmeš?“

Pogledao sam u Luja, koji je izgledao kao njegova majka samo u muškom obliku, sa istim dragim osmehom. Klimnuo sam energično. Pružio mi je violinu, a ja sam je uzeo sa strahopoštovanjem kao da držim zlatno runo. A onda, gotovo automatski, stavio sam je pod bradu.

„Znači sviraš“, rekao je Luj.

To nije bilo pitanje nego tvrdnja.

Klimnuo sam.

„Hajde, onda, da te čujemo“, rekao je pa mi pružio i guda-lo. Pošto sam ga čuo kako svira, već sam znao da je instrument

savršeno naštimovan, ali prešao sam gudalom preko žica bez obzira na to, više u pokušaju da steknem osećaj. Bila je teža od one koju smo tata i ja svirali, nekako solidnija, pa sam se zapitao hoću li biti u stanju da izmamim one tonove. Sklopio sam oči i uradio ono što me je tata naučio, pomilovao žice. Nisam bio siguran, pre nego što sam počeo, ni šta ću svirati, ali iz mene su potekli divni tonovi Bahove kompozicije „*Allemande*“ iz *Violin Partita*. I sâm sam se iznenadio kad sam priveo kraju i kad je nastala tišina. A onda aplauz.

„E ovome se nisam nadala“, čuo sam kako kaže Evelin dok se hladila lepezom.

„Vi ste, mesje...“, započeo je Luj, „vi ste, pa... prilično izuzetni. Ovo je zaista bilo izuzetno za dečaka vaših godina. Recite mi, gde ste učili da svirate?“

Nisam hteo da spustim violinu kako bih uzeo blok da napišem, pa sam samo slegao ramenima, u nadi da će zatražiti da odsviram još nešto.

„Rekla sam ti da ne govori, Luje.“

„Ono što mu nedostaje u glasovnom aparatu nadoknadio je zvucima violine.“ Luj se nasmešio majci, a onda se okrenuo ka meni. „Zaista izuzetno dobro svirate za nekog tako mladog. Evo, dajte je pa sedite da popijete šolju čaja.“

Dok mi se Luj približavao, deo mene je želeo samo da pritisne violinu uz grudi, okrene se i pobegne.

„Ne brini, mladiću“, rekla je Evelin. „Sad kad znam da tako lepo sviraš, podsticaću te da to radiš što češće. Znaš, ta violina je pripadala mome mužu. I on je divno svirao. Tako da violina živi ovde, sa mnom, ispod mog kreveta. Možeš da je vratiš umesto mene“, kazala je Evelin blago i pokazala na kofer, koji je ležao na podu. Dok je Luj spremao čaj, ja sam nežno spustio violinu u njeno gnezdo. Ime graditelja bilo je odšampano na unutrašnjoj strani poklopca. Nikad nisam čuo za njega, ali nije ni bilo važno. Kvalitet zvuka joj možda nije tako dobar kao kod violine moga tate, ali poslužiće. Svaka violina će poslužiti. Evelin nije zatražila

da sklonim kofer, pa je ostao pored mene dok smo pili čaj i dok sam slušao Luja kako priča majci o svojim studijama.

„Možda ću jednog dana dizajnirati sledeći model *Renoovih* automobila“, rekao je.

„Pa, osim toga što ću biti ponosna ako to uradiš, znaš koliko bih to volela jer bi bio blizu, a ne tako daleko kao što si u Lionu.“

„Nema još mnogo – još samo osamnaest meseci – dok ne diplomiram, a onda ću poslati pisma svim kompanijama koje proizvode automobile, da vidim hoće li nekoj od njih biti potrebna moja stručnost.“

„Još kao dečak Luj je bio opsednut kolima“, objasnila mi je Evelin. „U to vreme ih nije bilo mnogo na putevima, ali Luj je zamišljao i crtao modele modernih automobila, i da znaš da su njegovi crteži po dizajnu bili vrlo slični onome što automobilske kompanije danas proizvode. Naravno, takve stvari su samo za bogate...“

„Ah, ali uskoro neće biti tako, *maman*. Jednoga dana, svaka porodica će imati kola, uključujući i mene.“

„Pa, nema ničeg lošeg u tome da imamo snove, zar ne?“, odgovorila je Evelin blago. „A sad, mladiću, možeš li da dovršiš ovaj kolač ili da ga Luj stavi u limenku za sutra?“

Zaključio sam da imam mesta za još, pa sam uzeo poslednje parče s tanjira.

„Dakle, šta ti strastveno voliš?“, upitao me je Luj.

Izvadio sam blok i napisao tri reči:

Hrana!

Violina.

Knjige.

Dodao sam u zagradi i „čitanje“, pa sam mu pružio papir.

„Shvatam.“ Luj mi se široko osmehnuo kad je pročitao. „Danas sam svakako video prve dve stavke u akciji. Jesi li nekad govorio?“

Nisam hteo da izgleda kao da zastajem da bih razmislio, odlučio sam da kažem istinu i klimnuo sam glavom.

„Smem li da pitam šta se dogodilo da zanemiš?“

Jednostavno sam slegao ramenima i odmahnuo glavom.

„Pa sad, nije na nama da pitamo, zar ne?“ prekinula nas je Evelin. „Kazaće nam kad bude spreman, zar ne?“

Klimnuo sam glavom a onda tužno oborio glavu. Iako nisam mogao da koristim glas, moje glumačke veštine su postajale sve bolje.

„Zašto ne bi dodao drva na vatru, Luje? Dani postaju sve kraći, a noći duže.“ Evelin je iznenada zadrhtala. „Ne volim zimu. A ti, mladiću?“

Odlučno sam zavrteo glavom.

„Ali bar će nam Božić doneti svetlost u kuće i srca, pa se možemo tome radovati. Voliš li Božić?“

Zurio sam u nju, a onda sklopio oči i setio se onog dana kad je vatra jarko gorela i kad smo među sobom delili poklončiće posle crkve. Za večeru smo imali meso i neke posebne delikatese. Uživao sam u tome, iako je sad, u pamćenju, izgledalo kao slika u nekoj knjizi, kao da ne pripada meni.

„Zaista se nadam da ću imati za put da dođem da te vidim uskoro, *maman*. Štedeću koliko god mogu“, rekao je Luj.

„Znam da hoćeš, *chéri*. Naravno“ – Evelin je klimnula glavom obraćajući se i meni – „za mene je to doba godine kad sam najzauzetija ovde. Gospodin Landovski voli da priređuje zabave za prijatelje, pa bi možda bilo bolje kad bismo to ostavili za posle Božića, kad će i vozne karte možda biti jeftinije.“

„Možda, ali videćemo. A sad, mrzim što moram da kažem da mi je vreme da krenem.“

„Naravno“, složila se Evelin, iako sam joj video tugu u očima. „Spakovaću ti nešto da poneseš za jelo usput.“

„Mama, nemoj, molim te“, rekao je Luj, pokazujući joj da ne ustaje. „Ručali smo obilno i sit sam, toliko pun kolača da neću ogladneti do kuće, časna reč. *Maman* voli da hrani ljude, kao što si možda već primetio“, rekao je uzgred meni.

Ustao sam jer nisam hteo da smetam u, po svemu sudeći, tužnom rastanku majke i sina. Zagrlio sam Evelin, a onda se rukovao s Lujem.

„Veoma mi je drago što smo se upoznali i hvala ti što praviš mami društvo. Potrebno joj je pile da kvoca nad njim, zar ne, mama?“ Luj se osmehnuo.